

УДК [340.1:342.1:321.01]:329.733:355.425.4](477)»194/195»(091)
DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.13>

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ: ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ

Петришин В.Ю.,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0009-0000-6014-3650

Петришин В.Ю. Феномен Української підпільної держави: правова класифікація інституцій українського підпілля.

У статті проаналізовано явища та процеси боротьби українського національно-визвольного руху 1941-1954 років в призмі етапного національного державотворення України. Зроблено акцент на загальноновизнаному та природньому праві народів та націй на самовизначення, яке на практиці реалізовував український національно-визвольний рух, здебільшого репрезентований Організацією Українських Націоналістів, Українською Повстанською Армією та Українською Головною Визвольною Радою як суб'єктами українського національного державотворення в підпіллі, що виражали суверенну волю українського народу як джерела влади.

Запропоновано ввести в історико-правову науку категорію (термін і поняття) «Українська підпільна держава» для чіткого й об'єктивного трактування та якісної характеристики явищ та процесів боротьби українського національно-визвольного руху 1941-1954 років. У авторській концепції Українську підпільну державу слід розуміти як сукупність державних інституцій цивільного та військового українського підпілля, які вели збройну боротьбу проти антидемократичних режимів країн-окупантів та встановили українську національну державність в підпіллі в 1941-1954 роках, реалізуючи на практиці право народів та націй на самовизначення. Наведено ключові характеристики, опис істотних ознак наведеного наукового терміну. Розставлено правові акценти на правовій природі та значенні для національного державотворення України декларативно-правового Акту Проголошення відновлення Української Держави 30 червня 1941 року та створення державно-політичної платформи – Українська Головна Визвольна Рада в 1944 році. Проведено компаративний аналіз Української підпільної держави та Української Радянської Соціалістичної Республіки, які одночасно репрезентували Українську державність, фактично маючи різні джерела влади. Також автор пропонує розглядати Українську підпільну державу як один з історичних етапів національної державності України поряд та на рівні, до прикладу, з Українською Народною Республікою, Західноукраїнською Народною Республікою чи Карпатською Україною.

Звертаючись до феномену Української підпільної держави та історичної ролі українського національно-визвольного руху для відновлення України в 1991 році, підкреслюється, що ця сторінка нашого минулого абсолютно природньо вписується у загальноєвропейський контекст рухів опору різним режимам у ХХ столітті. У компаративному аналізі Українська підпільна держава – це унікальне світове явище, яке було створене і функціонувало в особливо важких та екстраординарних умовах. Інші європейські рухи опору, об'єктивно оцінивши їх політико-правову природу і досягнення, зважаючи на їх відмінності від досліджуваного національного явища, дають підстави демонструвати безумовну автентичність Української підпільної держави у світовій історії.

Констатовано, що станом на зараз понятійно-категоріальний апарат історико-правничої науки, наукова термінологія, що характеризує національно-визвольну боротьбу 1941-1954 років потребують уточнень та доповнень. Відсутність ряду категорій (термінів та понять), тобто наявність свого роду прогалин, надмірно ускладнює об'єктивне розуміння характеру, правової природи та державницького змісту (значення) підпільної боротьби. Наголошено на науковому, суспільному та політичному значенні доповнення історико-правової науки новим терміном, що, зокрема, реалізується в дусі преамбули та норм ЗУ «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Створено наукове підґрунтя для подальшого закріплення на рівні законодавства державницької концепції «Українська підпільна держава».

Ключові слова: Українська підпільна держава, український національно-визвольний рух, національно-визвольна боротьба, державотворення, правотворення, право на самовизначення, Українська Самостійна Соборна Держава.

Petryshyn V.Yu. The phenomenon of the Ukrainian underground state: legal classification of the institutions of the Ukrainian underground.

The article analyzes the phenomena and processes of the struggle of the Ukrainian national liberation movement of 1941-1954 through the prism of the stage-by-stage national state formation of Ukraine. Emphasis is placed on the universally recognized and natural right of peoples and nations to self-determination, which was implemented in practice by the Ukrainian national liberation movement, primarily represented by the Organization of Ukrainian Nationalists, the Ukrainian Insurgent Army and the Supreme Ukrainian Liberation Council, as subjects of Ukrainian national state-building in the underground, expressing the sovereign will of the Ukrainian people as a source of power.

It is proposed to introduce into historical and legal science the category (term and concept) «*Ukrainian underground state*» for a clear and objective interpretation and qualitative characterization of the phenomena and processes of the struggle of the Ukrainian national liberation movement of 1941-1954. In the author's concept, the Ukrainian underground state should be understood as a set of state institutions of the civil and military Ukrainian underground, which waged an armed struggle against the anti-democratic regimes of the occupying countries and established Ukrainian national statehood underground in 1941-1954 in the process of the practical implementation of the rights of peoples and nations to self-determination. The key characteristics and description of the essential features of the given scientific term are presented. Legal emphasis is placed on the legal nature and significance for the national state formation of Ukraine of the declarative-legal Act of Proclamation of the Renewal of the Independence of Ukraine of June 30, 1941 and the creation of a state-political platform - the Supreme Ukrainian Liberation Council in 1944. A comparative analysis of the Ukrainian underground state and the Ukrainian Soviet Socialist Republic, which simultaneously represented Ukrainian statehood, while having different sources of power, was conducted. The author also proposes to consider the Ukrainian underground state as one of the historical stages of the national statehood of Ukraine, alongside and on a par with, for example, the Ukrainian People's Republic, the Western Ukrainian People's Republic, or Carpathian Ukraine.

Turning to the phenomenon of the Ukrainian underground state and the historical role of the Ukrainian national liberation movement for the restoration of Ukraine in 1991, it is emphasized that this page of our past fits absolutely naturally into the pan-European context of resistance movements to various regimes in the 20th century. In comparative analysis, the Ukrainian underground state is a unique global phenomenon that was created and functioned in particularly difficult and extraordinary conditions. Other European resistance movements, having objectively assessed their political and legal nature and achievements, taking into account their differences from the national phenomenon under study, provide grounds to argue the unconditional authenticity of the Ukrainian underground state in world history.

It has been stated that as of now, the conceptual and categorical apparatus of historical and legal science, the scientific terminology characterizing the national liberation struggle of 1941-1954, require clarifications and additions. The absence of a number of categories (terms and concepts), which results in conceptual gaps, excessively complicates the objective understanding of the character, legal nature, and state content (meaning) of the underground struggle. The scientific, social, and political significance of supplementing historical and legal science with a new term is emphasized, which, in particular, is implemented in the spirit of the preamble and norms of the Law of Ukraine "On the Principles of the State Policy of the National Memory of the Ukrainian People". A scientific basis has been created for further consolidation of the state concept of the "Ukrainian underground state" at the legislative level.

Key words: Ukrainian underground state, ukrainian national liberation movement, national liberation struggle, state formation, law making, the right to self-determination, Ukrainian Independent United State.

Постановка проблеми: Дедалі більший розвиток історико-правничої науки та інститутів громадянського суспільства є закономірною реакцією на збройну агресію московського антидемократичного режиму проти суверенної та незалежної України. Довгі десятиліття українська наука перебувала під тиском та впливом ідеологічних та політичних чинників, що унеможливлювало її всебічний розвиток, об'єктивність та неупередженість в особливості щодо досягнень Українського народу та нації в їх стремлінні до самостійності й побудови власної національної державності в ХХ ст. Очевидно, що з проголошенням незалежності України та розпадом Радянського союзу наші науковці намагалися наздогнати втрачені роки в контексті наукових досліджень в прогресивному та об'єктивному руслі без зовнішнього впливу та тиску, однак питання Других національно-визвольних змагань та загалом національно-визвольної боротьби Українського народу все ще залишається не систематизованим, наукові підходи до розуміння ряду національних державотворчих явищ та

процесів не уніфікованими, а юридичні аспекти національно-визвольної боротьби в підпіллі мало-дослідженими. Наразі природно існує необхідність в розширенні понятійно-категоріального апарату історико-правничої науки і чіткій правовій класифікації явищ та процесів боротьби українського національно-визвольного руху 1920-1950 років. Об'єктом цього дослідження виступають процеси та явища національного державо та правотворення 1941-1954 років, а предметом дослідження – наукове та юридичне закріплення державо та правотвірних процесів 1941-1954 років у підпіллі.

Мета дослідження. Введення в історико-правову науку категорію (термін і поняття) «Українська підпільна держава» та визначення наукового підґрунтя такого відображення історіографічного явища є метою цього дослідження. Чітке трактування та якісна характеристика державотворчих процесів періоду 1941-1954 років є передумовою для досягнення поставленої мети.

Стан опрацювання проблематики. Іноді бувають явища, які не мають ще відповідного терміну у вітчизняній науці, з огляду на це запропоновано нову наукову категорію «Українська підпільна держава» для української історико-правової науки та її понятійно-категоріального апарату. Надзвичайно вагомим є не лише наукове, але й суспільно-політичне, міжнародне значення пропозиції введення нового терміну для позначення та охарактеризування відомих явищ та процесів нашої та світової історії. У ході розробки наукової концепції були досліджені здобутки передових науковців в галузі дослідження національно-визвольної боротьби Українського народу: к.ю.н. Мамонтова І.О., к.і.н. В'ятровича В.М., д.і.н., проф. Патриляка І.К., к.і.н. Посівнича М.Р., д.і.н. Гай-Нижника П.П. та ін.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, дослідникам, які намагаються відтворити правдиву картину подій і процесів, треба вміти використовувати міждисциплінарний і міжгалузевий інструментарій та вміти об'єктивно і точно порівнювати національні явища з зарубіжними, аби подальша класифікація і характеристика була проведена у виключно об'єктивному і науковому руслі. Збільшення часового відрізка від досліджуваних явищ та процесів, розвиток наукових підходів та методів дослідження дає змогу науковцям, зокрема тим, що намагаються об'єднати (систематизувати) явища і процеси вітчизняної і світової історії, повніше чи по-новому висвітлювати минуле. Констатуємо, що станом на зараз понятійно-категоріальний апарат, наукова термінологія, що характеризує національно-визвольну боротьбу 1941-1954 років потребує уточнень та доповнень. Відсутність ряду категорій (термінів та понять), тобто наявність свого роду прогалин, надмірно ускладнює об'єктивне розуміння характеру, правової природи та державницького змісту (значення) підпільної боротьби. Для заповнення свого роду прогалин ми пропонуємо новий науковий термін та поняття, які об'єктивно охарактеризовують явища та процеси української національно-визвольної боротьби в підпіллі:

Українська підпільна держава – це сукупність державних інституцій цивільного та військового українського підпілля, які вели збройну боротьбу проти антидемократичних режимів країн-окупантів, реалізуючи на практиці право народів та націй на самовизначення для побудови Української Держави (Української Самостійної Соборної Держави), яку було відновлено декларативно-правовим Актом в 1941 році і яка юридично оформилася на державно-політичній платформі УГВР в 1944 році.

Ключовими компонентами для характеристики запропонованого наукового терміну наводимо наступні ознаки:

1) **Збройна правомірна боротьба з антидемократичними режимами** та задеклароване як *jus cogens* в міжнародній доктрині **право народів і націй на самовизначення**, яке на практиці реалізовував український націоналістичний рух з початку окупації українських земель.

Після поразки І визвольних змагань поступово розгорталася підпільна боротьба з окупаційними режимами, у ході якої застосовувалися різні політичні, революційні, підривні та інші методи. Свого найбільшого розвитку національно-визвольна боротьба досягла в 1943-1944 роках, коли УПА почала боротьбу, окрім як з радянським тоталітарним режимом та польськими шовіністичними формаціями, також з нацистським окупаційним режимом. Рух опору абсолютно всім загарбникам став початком війни на три фронти, що закономірно призвело до остаточного формування і встановлення на підконтрольних територіях влади УПА у супроводі правового визначення і правового закріплення цієї влади. Діяльність ОУН і УПА як виразників волі поневоленого Українського народу була правомірною, оскільки ґрунтувалася на суверенному праві народу і нації на державність і відповідала нормам міжнародного гуманітарного права та принципу самовизначення народів і націй, визнаному міжнародною правовою системою й також закріпленому законодавствами країн-окупантів.

Важливо наголосити, що з огляду на Версальську міжвоєнну систему революційно-визвольна боротьба пригнічених народів сприймалася тогочасним світовим суспільством як законне право народу щодо реалізації власних життєвих прав та інтересів. Держави, до складу яких увійшли ті чи

інші українські землі, дотримувалися шовіністичного великодержавного підходу щодо права українців на державність, проводили політику асиміляції та наступу на українство. Це й спричинило розвиток національно-визвольного руху [1, с. 76-92].

Отже, підтримуючи позицію науковців І. Мамонтова та А. Камінського, боротьбу українського націоналістичного руху з антидемократичними режимами протягом 1920-1950 років слід кваліфікувати як таку, що мала правомірний характер, оскільки намагалася на практиці реалізувати право народів на самовизначення, апелюючи передовсім до національних законів держав, у складі яких перебували українські землі (радянського, польського), та до міжнародного законодавства [1, с. 199-200].

2) Наявність різної правової природи інституцій, які функціонували та розвивалися в підпіллі протягом боротьби за УССД.

Самостійницькі, державницькі дії на українських землях виходили далеко поза межі суто політичних і військових операцій. Вони своїм змістом і формами фактично розвинулися в підпільне державне життя, яке на опанованих ними теренах охопило різні сфери (політично-адміністративну, цивільно-господарську, шкільництво й тд). Державно-політичну владу УПА встановлювала шляхом відвойовування у німецької окупаційної адміністрації населених пунктів та створення там власної адміністрації.

Зі спогадів Р. Шухевич читаємо: «Під виключним контролем УПА опинилися значні території Волині та Полісся. УПА вже не могла обмежуватися тільки до бойових дій, але мусила також зайнятися упорядкуванням територій і організуванням на них влади. Негайного втручання й організації вимагали адміністрація терену, шкільництво, земельна справа, господарське життя в цілому. Всі ці справи Командування УПА упорядковувало відповідними наказами» [2, с. 146].

Підсумовуючи викладене генералом нами стає очевидним, що військова влада та звільнені території неодмінно є передумовою та гарантом встановлення цивільної влади, що зрештою призводить до кінцевого політичного та юридичного оформлення українського підпілля в національну державність.

Принагідно слід зазначити, що, на думку проф. І.К. Патриляка, проголошуючи Акт 30.06.1941 року, ООН прагнула спочатку війни оголосити незалежницьку декларацію і таким чином вона, як виразник волі Українського народу, створила юридичну підставу для подальшого державотворення і для розгортання опору новій окупації. Відповідно наслідком цього декларативно-правового акту є початок створення, формування різних політичних інститутів, які вже мали діяти і формувалися не на еміграції, а безпосередньо на українських землях і здійснювали свої функції «на місцях» [3, с. 127].

Зрештою говорячи про інституції військового і цивільного підпілля під призою процесу державотворення, ми можемо говорити й про утворення різних інститутів у підпіллі, які є правовим виразником існування і функціонування інституцій. Такий процес природньо і стихійно почав відбуватися на українських землях ще до початку німецько-радянської війни, однак свій єдиний політико-державний курс він задекларував і з більшою інтенсивністю продовжив після Проголошення відновлення Української Держави в 1941 році.

3) Проголошення в 1944 році УГВР як всенародної політичної платформи для консолідації й об'єднання сил і юридичного закріплення існування національної державності в підпіллі – «примат» установчої влади народу.

Збори, які проголосили створення УГВР, як нового всеукраїнського провідного центру, ставили за мету створення широкої суспільно-політичної бази для боротьби з німецьким нацизмом та російським більшовизмом за державну самостійність України. Виразником волі Українського народу стала УГВР, яка здійснила установчу влада, що належить народові.

У тих умовах більше, ніж в умовах нормального державного життя, виявляється і постійно засвідчувалася правда і правність української самостійної державної формації з революційним, найвищим державним органом УГВР на чолі, її морально-політичний авторитет, позиція і значення. Український народ не виборами і голосуванням, а своєю жертвенною безнастанною боротьбою задокументував свою незламну волю до самостійного життя і підтвердив той мандат, що його він, як єдиний суверен України, дав УГВР, яка очолює і репрезентує незалежну українську державність. У виборі між дією і пасивною акцією-спостереження і певного (незрозумілого) очікування український національно-визвольний рух обрав боротьбу всіма можливими способами, які відповідали складеній дійсності, воєнному часу та жорстоких реаліям [4, с. 124-127].

У процесі революційно-визвольної боротьби УГВР виконувала також роль української революційної влади на Рідних землях Це впливало з самого революційного процесу і відповідало тодішнім потребам української самостійницької політики. В основі УГВР не було закладено тенденції перетворити її на постійний державний орган. З відновленням суверенної Української Держави і

покликанням українським народом звичайної (обраної в мирний час) державної влади – скінчиться призначення УГВР. УГВР постала тому, що була і є потреба в такому верховному органі – центрі, який би виступав перед Українським народом і цілим світом як найвищий і відповідальний керманіч безпосередньої революційно-визвольної боротьби [4, с. 124-127].

4) Прийняття Закону «Про Платформу УГВР» та Закону «Про Тимчасовий устрій УГВР» – **праве підґрунтя оформлення національної державності в підпіллі.**

Закон «Про платформу УГВР», який є важливим програмним документом конституційного характеру, сформулював політико-правові засади діяльності УГВР – цілі й завдання та її основні ідейно-програмні принципи боротьби. Відповідно до Закону носієм і джерелом влади є Український народ. У документі було визначено і закріплено принцип верховенства права і рівності всіх перед законом. Найвищою ціллю здорового національного організму декларувалося збереження життя нації, національної єдності і культури, а запорукою для її досягнення є власна національна суверенна держава. Основним прагненням УГВР була відбудова УССД на всіх землях Українського народу засобами самостійницької боротьби проти всіх ворогів державної самостійності Українського народу, зокрема проти більшовицьких і німецьких окупантів.

Відповідно до Закону «Про устрій УГВР» юридично визначилися загальні основи УГВР (три гілки влади та перелік і компетенція державних органів). Прийняті нормативно-правові акти проголосили і визнали демократію як устроєвий принцип побудови державної влади [5, с. 27-38].

5) **Наявність таких ознак держави** як: органи, установи та інституції, які здійснюють державну і публічну владу, наявність права, території, власні збройні сили, фінансова система, населення.

Відповідно не слід уникати констатації відсутності в силу геополітичних, історичних обставин: визнання міжнародною спільнотою, постійного суверенітету й постійно контрольованої території. З такої наявної сукупності ознак ми тому й не говоримо про державу як загальноприйнятий інститут, науково визначений теорією і філософією права. Загальновизнаним і універсальним підходом у визначенні держави є формулювання – універсальна політична організація суспільства, що володіє суверенітетом і здійснює управління суспільством за допомогою спеціального механізму з метою координації інтересів різних соціальних груп. Однак родовим і ключовим поняттям виступає «форма організації суспільства». До того ж проф. М. Грушевський визначав державу як сукупність людей, території та суверенної влади. Звідси висновок, що Українська підпільна держава як національна державність в підпіллі дійсно є формою організації суспільства.

У контексті поняття «національної державності» варто зазначити, що д.і.н., проф. В.А. Греченко наводить поняття «державність» як несталий стан територіально-політичної організації суспільства, що володіє обмеженою публічною владою, здійснюваною державним апаратом, який легітимно або легально є залежним від внутрішніх та зовнішніх чинників. Констатується, що таке державне утворення або не має усіх ознак, які властиві державі, або кількісне та якісне наповнення цих ознак є значно меншим, ніж у держави. Також вчений зазначає, що таке державне утворення може мати перехідний характер двоякого напрямку: 1) може привести до побудови незалежної самостійної держави; 2) може розчинитися в іншій державі, втративши сукупність елементів, які визначають її державність [6, с. 248].

Відтак, українська національна державність в підпіллі внаслідок дій радянського окупаційного режиму перестала існувати, втративши сукупність елементів, які визначали її державність, хоча її метою була побудова УССД, тобто незалежної самостійної держави. Однак тривала наявність таких елементів (ознак держави), про які зазначалося вище, з 1941 по 1954 рік є беззаперечним.

Тому ми доповнюємо українську науку, в першу чергу історико-правничу, новими поняттями, термінами і категоріями, які визначають складні унікальні історіографічні явища ХХ ст. Акцентуємо увагу, наша об'єктивна наукова історико-правнича концепція є логічним продовженням тих досліджень, які вже здійснили передові науковці в цій галузі, зокрема праці яких є теж джерелами цієї роботи і цих міркувань. Довгий час ця тема в об'єктивному, правовому вимірі була під суворою забороною в радянській науці, а в пострадянській продовжувала «викривлятися» і зазнавати негативного впливу з боку сторонніх пропагандистських російських чинників. Велику повагу заслуговують ті дослідники, які спромоглися якісно відтворити і подати ті реалії і ті здобутки національно-визвольної боротьби, які старалися стерти російські впливи. Виключно завдяки цим працям стає можливе впровадження такої історико-правової концепції як визначення «Української підпільної держави».

6) **Джерело влади є питома й виключно суверенна воля Українського народу.**

Основна перевага концепції Української підпільної держави є протиставлення української національної державності в підпіллі до УРСР. Безспірним є те, що УРСР не є питома українською національною державність Українського народу, а навпаки – силою встановлена радянська влада

російськими загарбниками за наслідками Перших визвольних змагань. Відтак, саме Українська підпільна держава, а не УРСР чи СРСР, представляла суверенну волю Українського народу, його національні та життєві інтереси. Цей факт надає процесу українського національного державотворення в підпіллі правової легітимності, адже джерелом влади був безпосередньо і фактично Український народ, на відміну від УРСР, де це було лише правовою декларацією чи фікцією, тобто – де-юре, а не де-факто.

ОУН, УПА та УГВР, будучи на чолі національно-визвольної боротьби Українського народу, безперервно втілювали на практиці загальновизнане та природне право народу та нації на самовизначення, фактично проголосивши та розвиваючи українську національну державність в підпіллі на рідних землях. Розуміння ОУН, УПА та УГВР суб'єктами українського національного державотворення дає також змогу класифікувати комплекс інституцій, процесів, подій та явищ під єдиною науковою уніфікованою категорією. У свою чергу в її основі лежить правність (легітимність) влади ОУН, УПА та УГВР, джерелом якої були Український народ, його суверенна воля, життєві інтереси та загальновизнане і природне право на самовизначення.

Отже, поняття можливо подати наступним чином, маючи на увазі та враховуючи все вищенаведене: **Українська підпільна держава – це сукупність державних інституцій цивільного та військового підпілля України, що вели боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу та встановили українську національну державність в підпіллі в 1941-1954 роках.** Зокрема в такому розумінні під призою етапного процесу державотворення подане явище слід розглядати як один з історичних етапів національної державності України.

Варто зазначити, що автор чітко диференціює три часових відрізка національно-визвольної боротьби для правової класифікації явищ українського підпілля в призмі процесів національного державотворення: 1929-1941, 1941-1944, 1944-1954 роки.

Починаючи з 1929 року визвольна боротьба органічно оформилася ОУН в єдиному націоналістичному русі, який діяв на еміграції та на Рідних землях під окупацією. У 1941 році має місце Акт Проголошення відновлення Української державності у Львові в силу початку звільнення українських земель від радянської влади. Однак ОУН не змогла встановити державну владу через масові арешти членів Проводу ОУН нацистськими окупантами, початку терору та протидії як наслідку проголошення Акту 30 червня. Також створений уряд відновленої держави виявився «паралізованим» і недієздатним з тих же причин. Протягом наступних трьох років український національно-визвольний націоналістичний рух розбудовував різні інституції в підпіллі, з-поміж яких надаємо особливу увагу УПА, як революційно-визвольній армії Українського народу, її адміністративно-територіального і внутрішньо-організаційного поділу й устрою. Внаслідок розгортання в 1943 році боротьби й проти німецьких загарбників (маємо війну на три фронти: більшовицький, німецький, польський) і масового звільнення територій від німецької окупаційної адміністрації УПА починає встановлювати свою військову владу. Паралельно військовій закономірно встановлюється цивільна влада. У сукупності ці державотворчі процеси, які зокрема починають регулюватися власними правовими нормами, виходять з під компетенції УПА як першочергово військової формації. Отже, постає нагальна потреба, по-перше, в утворенні нових інститутів, по-друге, інститутів нового політичного формату, іншої правової природи і, по-третє, зміни політико-організаційного устрою, використання інших правових принципів та методів у процесі право і державотворення.

У 1944 році скликається і утворюється особливий всенародній революційний представницький верховний орган керівництва національно-визвольною боротьбою – УГВР, яку також можна розглядати як тимчасовий підпільний парламент, орган установчої влади народу. З цього моменту ми фіксуємо остаточний перехід до демократичних форм побудови держави, зокрема поділ влади на три гілки. УГВР як представник волі Українського народу та нації, що ґрунтується на різнопартійній, всенародній основі, на демократичних засадах, у воюючій Україні під окупацією різних антидемократичних режимів, юридично завершив процес побудови національної державності в підпіллі. Нарешті і де-юре, і де-факто, настали ті суспільно-політичні наслідки, які дають правові підстави говорити про утворення dokonаної форми української національної державності в підпіллі. Ця подія могла настати в 1941 році, однак, як мінімум, у зв'язку з насильним призупиненням українських державотворчих процесів Німеччиною і у Львові, і в Києві ми не маємо узгодження військових, політичних і юридичних дій та настання відповідних наслідків, зокрема, щодо побудови єдиної всенародної революційно-визвольної державницької формації.

Тому під терміном «Українська підпільна держава» з правової точки зору потрібно розуміти сукупність тих державних інституцій цивільного та військового підпілля, які започаткувалися внаслідок Акту 30.06.1941 році і продовжували діяти далі, чи функціонували як елементи процесу державотворення на рідних землях до Акту, чи сформувалися після утворення УГВР в 1944 році та боролися за УССД. За рахунок усієї сукупності історико-правових ознак Української підпільної дер-

жави як історико-правового феномену з цих точок відліку можна говорити про юридичне оформлення та закріплення української національної державності в підпіллі.

Звісно подане поняття з історичного огляду розширюється, беручи до уваги всю боротьбу, діяльність та здобутки українського підпілля на теренах окупованих українських земель. Загалом ми говоримо про «Українську підпільну державу», починаючи із її проголошення 30 червня 1941 року – хронологічно першого декларативно-правового кроку в національному державотворенні на звільнених землях України. Для класифікації саме правової категорії застосовуємо обов'язкові відправні точки: хронологічно перший декларативно-правовий акт на Рідних землях, початок збройної боротьби, юридичне оформлення проголошеної в 1941 році відновленої держави на державно-політичній функціонуючій платформі УГВР в 1944 році.

Тим часом, звертаючись до феномену Української підпільної держави та історичної ролі українського національно-визвольного руху не варто забувати, що ця сторінка нашого минулого абсолютно добре вписується у загальноєвропейський контекст рухів опору різним режимам. У компаративному аналізі Українська підпільна держава – це унікальне світове явище, яке було створене і функціонувало в особливо важких, специфічних і революційно-комбатантських умовах. Інші рухи опору, об'єктивно оцінивши їх політико-правову природу і досягнення, є в різних аспектах відмінними від нашого національного, хоча ряд параметрів порівняння є схожими чи ідентичними. Однак автентичність Української підпільної держави є безумовною відповідно до її діяльності, внеску, об'єктивних досягнень у поєднанні з початковими умовами, з яких розпочиналася підпільна боротьба.

У цьому контексті проф. А.М. Русначенко акцентує увагу на певних відмінностях в організації руху опору в більшості країн Європи й України. Український національно-визвольний рух міг розраховувати лише на свої сили як за німецької, так і радянської окупації. Польське ж і західно- та центральноєвропейське підпілля розраховувало на допомогу від антигітлерівської коаліції через посередництво своїх еміграційних урядів у Лондоні. Хоча схожою до української була ситуація із балтійськими рухами, які виникли після 1941 р., проте й вони намагалися шукати зовнішніх союзів, наприклад зі Швецією [1, с. 105-106].

Варто зазначити, що подана концепція «Української підпільної держави» створена в дусі преамбули та цілком відповідає нормам ЗУ «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу». Необхідність її наукового й в подальшому юридичного впровадження є беззаперечною, «беручи до уваги, що Український народ чинив опір іноземному пануванню та вів боротьбу за незалежність, наслідком якої стало відновлення української державності 24 серпня 1991 року; визнаючи відповідальність демократичної, правової держави за відновлення історичної справедливості та вшанування пам'яті осіб, які боролися за незалежність України, та жертв тоталітарних режимів; враховуючи, що у збройній агресії проти України, яка розпочалася у лютому 2014 року, держава-агресор маніпулює інтерпретаціями історичних подій»[7].

Відтак, формування спільного розуміння минулого шляхом відновлення та збереження національної пам'яті для зміцнення єдності Українського народу є першочерговою стратегічною ціллю концепції «Української підпільної держави». Це стає можливим завдяки науковим доробкам дослідників національно-визвольної боротьби, законодавчим положенням та загальному визнанню тягlosti боротьби за незалежність України.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, не потрібно уникати нових наукових термінів і нововведень та помилково замінювати їх неповноцінними відповідниками чи розробками пострадянських концепцій, які не є до кінця державницькими й об'єктивними та певною мірою створені в рамках, визначених радянською наукою, чи, щонайгірше, просто залишати прогалини у вітчизняній науці. Тим більше, описуване поняття є унікальним, специфічним і автентичним для історії світу, хоча має певні подібні риси з іншими підпільними формаціями Європи. Слід сприймати і дивитися на українські історичні події як доконаний факт і охарактеризувати його у відповідності до тих реалій, досягнень та наслідків, які здобув національно-визвольний рух для становлення незалежної України.

Таким чином, з правової точки зору вважаємо, що доповнення новим терміном та поняттям категоріальний апарат української історико-правової науки є необхідним, суспільно затребуваним і науково обґрунтованим в призмі процесів національного державотворення і правотворення, водночас розуміючи, що однією із складових збройної агресії московського режиму є прагнення позбавити українців їхньої історичної пам'яті. Зокрема Українську підпільну державу слід розглядати як один з історичних етапів національної державності України. Пропонуємо правно класифікувати інституції українського підпілля, які вели збройну боротьбу за УССД під єдиним науковим терміном «Українська підпільна держава» в редакції, запропонованій вище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мамонтов І.О. ОУН і УПА у правовому полі. Київ: Норма права, 2023. 272 с.
2. Шухевич Р. Українська Головна Визвольна Рада. Збірка документів за 1944-1950 рр. Мюнхен: Видавництво ЗЧ ОУН, 1956, 353 с.
3. Патриляк І.К. Визвольна боротьба ОУН й УПА (1939-1960): Монографія. Київ: ВД АДЕФ-Україна, 2020. 712с. + 64с. ілл.
4. Бандера С. Перспективи Української Революції. Тернопіль: ТОВ Видавництво «Крила», 2021. 800 с.
5. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга перша, 1944-1945. Літопис Української Повстанської Армії. Том 8. Ред.: П. Потічний і Є. Штендера. Львів: Видавництво «Літопис УПА», 1992. 319 с.
6. Греченко В.А. До питання про сутність поняття «державність». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 244-249. URL: <https://share.google/5RkL3ULKXeKvkGDp>.
7. Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу. Закон України від 21.08.2025 № 4579-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4579-20#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Петришин В.Ю., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0